

ta participació ha estat immensa i intensa i ens ajudaria a comprendre les ramificacions de tot un procés. Per posar un exemple, que sol assenyalar Lluís V. Aracil, l'introductor de l'estenografia ben bé a finals del segle XVIII, Francesc Martí, havia nascut a Xàtiva. Aquest punt (i tot aquest fil) ens és senzillament necessari, com he explicat més amunt.

Malgrat això, *los desarraigados* són els que tenen la *koiné* com a llengua materna: «*Desde la perspectiva que estamos adoptando aquí, lo culturalmente problemático no son tanto los territorios bilingües, sino justamente los monolingües*» (p. 124), cosa que coincideix amb les conegudes exaltacions del bilingüisme.² Noteu, curiosament, que ací es fa referència a territoris, i no a parlants. L'argument enllaça directament amb el de la nostàlgia.

Hauriem de saber veure paral·lelament en tot això una ambigüïtat que és central en aquests tipus de discursos: les llengües no castellanés no són ben bé *estrangeres*, sinó senzillament estranyes, que és, probablement, una categoria més abrupta. D'un costat, hom té la impressió que són *assumides*, perquè formen part de l'estat, com tota la retòrica recent tracta de demos-

2. Per exemple, n'hi ha prou referències a *El bilingüisme com a mite*, de Lluís V. ARACIL, un paper important de l'any 1966 ara inclòs a «Papers de Sociolingüística» (1982).

trar. I d'un altre, segurament més greu perquè és més definitiu, «*hay que hacer un esfuerzo intelectual para comprender la actitud de quienes, no pudiendo por nacimiento pensar en español, están condicionados por la historia, y sobre todo por la geografía [...] a vivir en español*» (p. 108).

Aquesta és la impossibilitat de què parlava al principi: en cap moment no s'arriba a imaginar que el català, el basc o el gal·lec són senzillament llengües —perquè la sensació d'estranyesa, ací especialment, actua com una barreira. Això darrer és ja un principi bastant general i podria servir per tancar aquestes notes.

Hi ha, *last but not least*, alguns detalls també curiosos. El llibre que comentem ha estat premiat a Barcelona, al març de l'any '85, molt d'acord amb l'ordre de les coses. El que és més important és que, com he insinuat al començament, ara hi ha la possibilitat de discutir l'assumpte d'una altra manera.

Segurament em deixo al pot molts altres punts interessants. Entre aquests n'hi ha segurament un que puc comentar: *El rumor de los desarraigados* és possiblement una mostra local d'un fenomen més ampli, que ací podriem anomenar, seguint el rètol a l'ús, *espagnophonie*, perquè té molts punts en comú amb el dels col·legues més septentrionals.

AMADEU VIANA

Una reina per a Curial, per Lola Badia

Aquest llibre inclou,¹ sota un títol al·lusiú a una de les hipòtesis centrals que sustenta, quatre aportacions diferents a l'estudi de la novel·la anònima del segle XV *Curial e Güelfa*, que de fet giren entorn de dos temes: el problema de l'autoria i el del model literari de l'obra. Abans de passar a descriure sumàriament les argumentacions i les raons de l'autor, potser caldrà avançar una valoració global del seu treball. Espadaler emprèn una revisió a fons de la bibliografia que el precedeix i, després d'unes anàlisis agudes i prou documentades, descarta tot d'hipòtesis i n'abona d'altres. La impressió final que

produeix el llibre és la d'un esforç de recerca d'àmplia volada ambiciosament adreçat a la solució de l'«enigma del Curial», que ha xocat contra una realitat dura i inexorable: no ha aparegut el «document salvador» capaç de desvetllar el misteri de l'autoria i de les motivacions polítiques de l'escriptura de l'obra. Tot el llibre es ressent, doncs, d'un tal quest mal reeixit, de manera que ni les dosis d'ironia, hàbilment distribuïda per a debellar hipòtesis insostenibles a parer de l'autor, ni l'innegable enginy de moltes aportacions, no aconsegueixen d'esborrar un cert clima de desencís en el lector, que no pot esperar, donat el to assagístic del llibre, respostes més o menys contundents a les preguntes que se li van acumulant.

1. Anton ESPADALER, *Una reina per a Curial* (Barcelona, Quaderns Crema, 1985).

Després d'una Introducció orientativa, Espadaler dedica el capítol II del seu llibre a la qüestió de l'autor, i ho fa resseguint la formació i la versemblança de les diferents hipòtesis que s'han anat creant a propòsit de la seva procedència política o geogràfica. La possibilitat d'un autor del *Curial* vinculat als dominis napolitans del Magnànim és descartada ràpidament. La Itàlia de la nostra novel·la és clarament una Itàlia septentrional i, més concretament, montferratesa. En aquest camp Espadaler segueix la via riquieriana que posa en relleu la figura de Margarida de Montferrat, mare del comte d'Urgell mort a Balaguer el 1412. Les puntualitzacions que aporta el nostre autor a propòsit de la vida política i cultural del principat piemontès al llarg del segle XV, però, en lloc d'aclarir les coses, encara potser les compliquen més. La història de Montferrat es troba molt poc estudiada i, d'altra banda, ofereix molt pocs punts d'interès per a la solució del problema del *Curial*. Teodor II de Montferrat, l'oncle de Jaume d'Urgell, per exemple, no sembla que arribés a tenir contactes directes amb la seva germana durant els dramàtics episodis de la mort del seu nebot i fill d'aquella. Els mercaders piemontesos presents a Catalunya (Luchino Scarampi) i catalans presents al Montferrat (Gabriel Cardona) no arriben a configurar cap pista realment digna de tal nom. De fet, a les pàgines d'Espadaler la hipòtesi d'un autor del *Curial* urgellista s'apaga, es desfibrà.

Menys consistència tenen per al nostre autor la hipòtesi borgonyona de Pamela Waley, que es fonamenta en l'atribució de l'obra al llinatge dels Perellós, i la valenciana, que alguns han insinuat i que recentment ha defensat molt de passada Antoni Ferrando. Espadaler es mostra dur amb aquestes hipòtesis, que a les seves mans semblen quasi risibles; ja és estrany, ens diu, que ningú no hagi aportat arguments lingüístics inapel·lables a propòsit de la valencianitat del text. Cal reconèixer que el terreny és relliscós comptant només amb els estudis tècnics publicats fins ara. Espadaler mateix, en efecte, confiant en les apreciacions que va formular Alfons Par a principi de segle, parla al seu torn més avall de percentatges de variants dialectals, i a partir d'aquí creu ideals per a la procedència de l'autor del *Curial* les terres del Solsonès; es tracta, com es pot observar, d'una nova arriscada hipòtesi.

Almenys una cosa apareix evident en

el camp de la llengua: el *Curial* sembla estar bastant al marge dels recargolaments estilístics de la «valenciana prosa». En qualsevol cas, Espadaler es resisteix a admetre la pista valenciana, que apunta darrerament cap a Joan Olzina, home de la cort del Magnànim. Olzina no era cavaller, i com a funcionari de la Cancelleria l'autor creu que li hauria tocat de respirar políticament i literàriament d'una manera molt distinta de la que trobem al *Curial*. Sobre tot, és clar, perquè Espadaler defensa una hipòtesi que ens situa precisament al terreny contrari: la novel·la, diu, ha estat escrita *contra* el Magnànim i *a favor* de la reina Maria de Castella. Ja confessa Espadaler a la p. 117 que «ens apremem a dir que hem dominat la nostra imaginació fins allí on les forces del nostre sentit comú han aconseguit de fer-ho». *Se non è ben trovato*. Em refereixo a la hipòtesi d'Espadaler que relaciona el *Curial* amb la «viudesa» de la reina Maria, abandonada en terres aragoneses per un marit que regna sumptuosament a Nàpols i es dona a l'amor de Lucrezia d'Alagno. L'autor explica molt bé que el triangle Curial, Güelfa, Laquesis no és cap alegoria pròpiament dita del d'Alfons, Maria i Lucrecia; tanmateix, la novel·la és plena de suggeriments que semblen donar raó de les sospites d'Espadaler, almenys situats en la seva perspectiva; entre d'altres, hi ha la del caràcter autopunitiu i sofridor que el novel·lista atribueix a la Güelfa i que recorda el tarannà trist i tancat de la reina Maria.

D'altra banda, hi ha l'exaltació de Pere el Gran, espill de prínceps del Casal d'Aragó; Espadaler hi veu nostàlgia per la dinastia extingida i un retret a l'absència del Magnànim. La resta de l'argumentació se serveix d'evocacions heràldiques i de possibles jocs de paraules, en un terreny que l'autor sap perfectament com és d'ambigu. Queda, doncs, i armada d'una certa força, la teoria que situa l'autor del *Curial* a la cort literària de la reina Maria.

Pel que fa a la cronologia, el llibre que comentem aporta la precisió d'assenyalar la data del 1456 com a terme *post quem*.

La tercera part de l'assaig d'Espadaler està destinada a bastir una «teoria de la novel·la» a partir del *Curial*. L'aportació més important en aquest camp és la d'afirmar que la nostra novel·la no té model, en el sentit que no té precedents definits: el *Curial*, com

el *Tirant*, creen un model a partir d'una convergència tota nova de gèneres historiogràfics i narratius de diversa procedència. Aquest plantejament, que cal fer rendir, sembla una pista vàlida encaminada a donar la volta als judicis, poc afalagadors per al nostre anònim, que qualifiquen el *Curial* de novella híbrida, composta o mancada d'unitat. Espadaler, que és un entusiasta de la novella, parla a la p. 172 d'«obra mil·limètricament ordenada», i crec que apunta bé.

Hi ha dos temes literaris importants debatuts en aquest capítol: el de la versemblança i el de la manera d'entendre l'amor. La pruija de versemblança del *Curial* per a Espadaler és una herència de la familiaritat del seu autor amb la historiografia catalana del segle XIII, especialment amb Desclot. En canvi, els conflictes de fidelitat a la seva dama del cavaller «avançat i criat» per ella són un producte francès, que en cap cas no té res a veure amb l'anomenada literatura sentimental de la tardor medieval, de Boccaccio a Juan de Flores; al *Curial* no hi ha un *discurs sobre l'amor*, sinó relat escarrit d'uns fets. Espadaler en dedueix una qualificació dràsticament simplificadora de la cultura de l'autor a les ps. 211-212; tal simplificació lleva mordent, al meu entendre, a un capítol que havia estat portat amb un cert enginy.

Poca cosa hi ha a dir, en canvi, a propòsit del darrer capítol: la comparació del *Curial* amb el *Petit Jean de Saintré* i amb el *Victorial de Pero Niño* no fa sinó confirmar la idea ja anteriorment exposada de l'originalitat de plantejaments de la nostra novella.

Espadaler sap perfectament que no esgota la matèria amb el seu llibre; a la p. 244 diu ben clarament que queden molts aspectes del *Curial* per estudiar. Doncs bé, voldria observar que alguns dels temes que queden per estudiar són precisament els més «estudiables», en el sentit que permeten construir teories sobre dades concretes: les opinions de l'autor anònim del *Curial* sobre la seva pròpia obra. La cultura de l'autor del *Curial*, en efecte, els seus coneixements literaris, les seves conviccions i els seus dubtes teòrics, emergeixen repetidament dintre de l'entramat narratiu de la novella. És evident que, per molt cavalleresca que fos la seva formació, per molt mercantil que fos el seu entorn, per molt volàtil i superficial que fos el ver-nís del seu humanisme, l'autor del

Curial era un home preocupat per problemes relacionats amb la teoria literària en els termes en què això era entès al segle xv peninsular.

En aquest sentit, les famoses parts allegòriques del *Curial*, que fan tanta nosa als moderns lectors de novel·les de cavalleries, són plenes d'informacions valuosíssimes que caldria haver espremut, sobretot en un estudi que pretén abordar el problema de la ficció literària en la nostra novella. No té cap sentit, però, que ara jutgi el llibre de l'Espadaler pel que no diu; em limitaré, doncs, a suggerir alguns temes de meditació. En primer lloc, la formació literària —escandalosament literària— que l'anònim atribueix a *Curial* quan és adolescent (estudia el *trivium*, filosofia i poesia); un anònim que, més endavant, al pròleg del llibre tercer, es planyerà amargament de la seva manca de coneixements procedent de la seva formació juvenil defectuosa: no posseeix la *reverenda lettradura* d'altres. La novella cavalleresca que surt de les mans d'aquest narrador que enyora sabers literaris refinats es pobla d'exhibicions cultes: no cal descriure Laquesis si Guido delle Colonne ja va descriure Helena a les *Històries troianes*; poca cosa hi ha a dir de Pere el Gran si Dante ja va dir que d'«*ogni valor portò cinta la corda*», etc. Què sabia i què no sabia l'anònim del *Curial*? Realment es considerava un ignorant, marginat del saber dels antics? No hem de prendre més aviat les seves confessions d'ignorància com un tòpic d'humilitat i intentar d'esbrinar les seves idees a propòsit de la *reverenda lettradura*?

L'autor del *Curial*, per exemple, considera que un cavaller literat, que ha estudiat el *trivium*, filosofia i poesia, posat a escriure, produeix el poema *Autressí com l'orifany*, un ben conegut text trobadoresc del segle XII. Res, doncs, que reveli l'empremta dels seus estudis virgilians (recordem que *Curial* comenta com a especialista per a la mora Càmar l'*Eneida* durant el seu captiveri nord-africà). D'altra banda, fins a quin punt l'anònim accepta el model literari virgilià amb tot el que té de ficció i de retòrica? Fixem-nos, per exemple, que *Curial* al Parnàs és convidat a escollir entre Homer, com a representant de la poesia, i Dictes i Dares, com a representants de la crònica històrica vertadera. L'anònim, d'Homer només sap que és «el Virgili grec»: Apollo, en efecte, quan argumenta contra els abusos de la fantasia ho-

mèrica posa l'exemple de la història de Dido divulgada per l'*Eneida*. És evident que les ficcions poètiques contraposades al relat crònic de la veritat desvetllen forts recels en l'ambient cultural del nostre autor i Curial, com a home de lletres, ha de trobar una solució de compromís. Tots sabem, que, per a certs lectors medievals, Dicles i Dares deien la veritat, mentre que Homer mentia, però si l'anònim del *Curial* nega la validesa de les mentides poètiques, què en farem de la seva novella? Curial, doncs, quan dictamina que Homer és bo per als savis i Dicles i Dares per a la bona gent, a part de formular un judici contrari al de la crítica moderna (*id est*, que avui dia tothom sap qui és Homer i només els especialistes qui eren Dicles i Dares), està justificant, entre altres coses, el dret a la ficció que el fa possible com a personatge literari. Us sembla poca maduresa cultural?

La novella ofereix en el camp de la informació literària més pistes, moltes més. I també nous misteris —no podia ser altrament—, com ara el d'atribuir a Bacus el patronat de les set arts liberals. Emmarcat en el laberint cultural del segle xv peninsular, tot el que acabo d'esmentar revela que l'autor del *Curial* comparteix tot de dèries molt característiques del moment amb altres intel·lectuals coetanis, com Enric de Villena o el seu deixeble el marquès de Santillana, i que el seu enlluernament per un món clàssic molt peculiarment entès es pot traduir a una llista ben coneguda de fonts prou difoses, per exemple, entre els homes de la Cancelleria catalano-aragonesa. I amb això —Déu me'n guard— no estic fent cap nova hipòtesi sobre la procedència de l'autor.

LOLA BADIA

L'espai: principal element simbòlic a *Josafat*, per M. Lluïsa Julià i Capdevila

Totes les lectures de *Josafat* destaquen els dos aspectes bàsics de la novella: les relacions eròtiques entre Josafat i Fineta i el marc espacial on es duen a terme, l'església de Santa Maria. Aurora Bertrana ja assenyala al pròleg a les *Obres completes* del seu pare la importància cabdal de la catedral: «La catedral esdevé el primer personatge de la novella.»¹ En efecte, si Josafat hagués tingut habilitat per fer el curt trajecte entre l'església i els bordells de la ciutat, aquesta novella seria una història d'erotisme més, com també va assenyalar Aurora Bertrana i han fet d'altres. Aquest espai, doncs, s'erigeix com l'element decisiu per a la comprensió de l'obra.

Un espai marcat negativament des de la primera línia a partir d'una abundosa adjectivació cromàtica, tàctil, olfactiva i auditiva. Un espai situat dins la ciutat que es defineix per l'absència de vida i la depravació en contrast amb el món exterior —entengueu camp—, on domina la llum i el gaudi. Josafat, «un pagès del cor de les Guilleries», abandonà aquella vida plàcida per iniciar-se en una altra, la sacerdotal, que ell intueix superior. Iniciativa que comportava el seu trasllat a la ciutat.

1. Pròleg a P. BERTRANA, *Obres completes* (Barcelona 1965), p. xxvi. Totes les citacions són per aquesta edició.

Aquest és el drama de Josafat, com ho fou de Prudenci Bertana mateix: un home que fruïa de la vida a l'aire lliure, que vibrava amb la contemplació de les petites coses de la natura, que s'hi deixava abandonar. Aquesta visió panteïsta, que, per altra banda, és força comuna dins l'àmbit ideològic del Modernisme, Bertrana la visqué com una autèntica tragèdia personal, tal com es demostra en la seva trilogia autobiogràfica *Entre la terra i els núvols*, on l'abandó del camp constitueix la desgràcia vital d'Innocenci Aspriu, el mateix escriptor.

A *Josafat* aquesta oposició camp-ciutat es carrega d'un gran valor simbòlic. Recordem que, una vegada encuat dins els dominis ombrívols del temple, el personatge contempla melangiosament les muntanyes, el cel i la llum dels camps on visqué la seva infantesa i adolescència. De tant en tant, aquesta imatge es fa present en la novella com un somni agradós i desitjat fins a constituir el seu consol, l'únic consol després del crim: «Allí mirà al lluny, vers les blavoses muntanyes, vers el seu poblet, vers el país assolellat, de fresques obagues i prats formosos, on la pastora s'hi enjogassava tot temptant la seva honesta adolescència, [...] però el cos èrtic i pudent de Fineta s'interposava» (p. 61).